

Η Μ Ε Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Ο 2021

1821 -1898

Ο αιώνας των επαναστάσεων

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟ 1821

Ο αιώνας των επαναστάσεων

Ένα κείμενο του συγγραφέα ΝΙΚΟΥ ΨΙΛΑΚΗ

Μάλλον προφητική θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς την προκήρυξη προς τον ελληνικό λαό που συνέταξε το «Κρητικό Συμβούλιο» τον Απρίλιο του 1830: «Ημείς δεν ευρίσκομεν αλλού την σωτηρίαν μας παρά εις τα όπλα». Πικραμένοι από το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, που άφηνε το νησί έξω από τα όρια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, οι Κρήτες δήλωναν την απόφασή τους να συνεχίσουν τον αγώνα. Και αυτό ακριβώς έκαναν. Η επανάσταση του 1821 μπορεί να τέλειωσε άδοξα εννιά χρόνια μετά την έναρξή της, αλλά ούτε τα όπλα των Κρητών οίγησαν ούτε η επαναστατική τους ορμή κόπασε· για εφτά δεκαετίες ακόμη, μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα, βρίσκονταν στα μετερίζα, έτοιμοι για τον επόμενο σπκωμό. Οι διαδοχικές επαναστάσεις που συγκλόνιζαν το νησί αποτελούσαν ουσιαστικά συνέχεια εκείνης του 1821· οι αφορμές για τα μικρά και τα μεγαλύτερα κινήματα μπορεί να διέφεραν, οι αιτίες και τα κίνητρα, όμως, παρέμεναν ίδια. Η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους αποτελούσε πλέον σημείο αναφοράς. Ήταν το εθνικό κέντρο στο οποίο στρέφονταν τα βλέμματά τους. Και μόνον η φρασεολογία της προκήρυξης αρκεί για να κατανοήσουμε την αναστάτωση των ανθρώπων που είδαν τα όνειρά τους να διαψεύδονται: «Αν η Χριστιανοσύνη μας παραδώσει εις την ασπληχνίαν των Τούρκων, αφού κατασφάξωμεν απαθώς τας γυναίκας, τα τέκνα και τους γέροντάς μας, ας γενώμεν και ημείς θύματα, αλλά θύματα των απαράγραπτων δικαίων μας».

Η Επανάσταση του 1821 δεν μπορεί να θεωρηθεί ως οργανωμένη ή έστω στοιχειωδώς οργανωμένη κίνηση. Τα μικρά τοπικά κινήματα, όπως οι συνεχείς προσπάθειες των κατοίκων της επαρχίας Σφακίων, των μόνων που διατηρούσαν στοιχεία κοινοτικής οργάνωσης, εξελίσσονταν και προσλάμβαναν μεγαλύτερες διαστάσεις, με αποτέλεσμα ν' αναφλεγούν τελικά όλες οι περιοχές του νησιού, από την Κίσσαμο μέχρι τη Σητεία. Στη συνέχεια καταβλήθηκαν προσπάθειες καλύτερης οργάνωσης, αλλά πάντα υπήρχαν είτε εγγενή προβλήματα, είτε προσωπικές φιλοδοξίες, είτε αμφιλεγόμενες επιλογές στελεχών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον πρώτο αρμοστή Μιχαήλ Αφεντούλη ή Αφεντούλιεφ, έναν

άνθρωπο με αναμφισβήτητες οργανωτικές δυνατότητες, αλλά με παντελή άγνοια τόσο των κρητικών πραγμάτων όσο και της νοοτροπίας των Κρητικών.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που ξεσπκόνονταν οι Κρήτες. Είχε προηγηθεί η σύντομη εξέγερση του Μαχαιριώτη (1692), μόλις δεκατρία χρόνια μετά την κατάληψη του Χάνδακα, όταν χιλιάδες κάτοικοι των δυτικών επαρχιών συμπορεύτηκαν με τους Βενετούς που πολιορκούσαν τα Χανιά, είχε προηγηθεί και η επανάσταση του Δασκαλογιάννη στα 1770, το σημαντικότερο πολεμικό γεγονός της πρώιμης Οθωμανοκρατίας. Η επανάσταση του 1821 ήταν ο ώριμος καρπός πολλών και ποικίλων διεργασιών που συντελούνταν στην ελληνική κοινωνία. Μπορεί να μην είναι σαφείς οι ακριβείς περιστάσεις που οδήγησαν στην έκρηξή της, όπως ευφυώς παρατηρεί ο Νικηφόρος Διαμαντούρος, ασφαλώς όμως δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ούτε το διεθνές περιβάλλον που ευνοούσε τη δημιουργία εθνικών κρατών ούτε τα νάματα του Διαφωτισμού και τις απηχήσεις της Γαλλικής Επανάστασης που, όσο κι αν δεν ήταν δυνατόν να φτάσουν μέχρι το τελευταίο χωριό, δημιουργούσαν ένα ιδιαίτερο κλίμα σε κύκλους βιοτεχνών, εμπόρων, κυρίως όσων ασκούσαν το επάγγελμά τους σε πόλεις της Ευρώπης αλλά διατηρούσαν επαφές με τον τόπο τους.

Ο νησιωτικός χαρακτήρας της Κρήτης είχε ευνοήσει από νωρίτερα την επικοινωνία πλοιοκτητών και εμπορευομένων, όπως ο Δασκαλογιάννης, με τον έξω κόσμο, με τον τρόπο ζωής, με τις ιδέες, με τις ζυμώσεις που συντελούνταν στην Ευρώπη. Σήμερα γνωρίζουμε ότι η Φιλική Εταιρεία είχε αναπτύξει αξιόλογη δράση στην Κρήτη, παρά το γεγονός ότι οι ειδικές συνθήκες που επικράτησαν δεν επέτρεψαν τη συστηματική οργάνωση του πληθυσμού. Δεν μπορούμε, όμως, να παραβλέψουμε το αίσθημα της ελευθερίας που δονούσε τις ψυχές και που το πυροδοτούσαν ακόμη οι ειδικές συνθήκες οι οποίες είχαν διαμορφωθεί στο νησί μετά το 1750. Οι τοπικές εξουσίες δρούσαν ανεξέλεγκτες και ανενόχλητες, ασκώντας τη χειρότερη μορφή βίας εις βάρος των χριστιανών του νησιού. Οι Γενίτσαροι της Κρήτης

Κρήτες οπλαρχηγοί σε μίαν από τις τελευταίες επαναστάσεις του 19ου αιώνα. Ξυλογραφία από το περιοδικό *Le Monde illustré*.

δεν συγκρίνονταν με άλλους σε αγριότητα. Ασύδοτοι, βίαιοι και αχαλίνωτοι, λειτουργούσαν έξω από κάθε πλαίσιο νομιμότητας, πολλές φορές και αντίθετα με τις νόρμες της κεντρικής οθωμανικής διοίκησης, γεγονός που οδήγησε την ίδια την Υψηλή Πύλη σε μια συστηματική προσπάθεια απαλλαγής απ' αυτούς· το 1812 απέστειλε στο νησί τον Οσμάν Πασά, τον επιλεγόμενο Πνιγάρη, με μοναδικό σκοπό την εξόντωσή τους. Τα αίτια αυτής της κίνησης δεν πρέπει ασφαλώς να αναζητηθούν μόνο στη στάση ασύδοτων Γενιτσαραγάδων απέναντι στον χριστιανικό πληθυσμό· η σουλτανική εξουσία ερχόταν συχνά σε συγκρούσεις με τα γενιτσαρικά τάγματα και είχαν αρχίσει να παρατηρούνται φυγόκεντρες τάσεις σε πολλές περιοχές της οθωμανοκρατούμενης Βαλκανικής, ιδιαίτερα μετά τον σχεδιασμό της κεντρικής διοίκησης να δημιουργήσει τακτικό στρατό.

«Πλήρεις από υψηλόν και ευγενές της ελευθερίας αίσθημα...»

Αν και η πλειονότητα των χριστιανών κατοίκων της Κρήτης ήταν φτωχοί χωρικοί που φυτοζωούσαν κάτω από πρωτόγονες συνθήκες (αληθινοί είλωτες σύμφωνα με τον Απ. Βακαλόπουλο) σ' ένα φεουδαρχικό καθεστώς με ανεξέλικτη οικονομία, στον αγώνα συντάχτηκαν αστοί, βιοτέχνες, η εκκλησιαστική ιεραρχία, καθώς και οι ευημερούντες έμποροι, με ενδεικτικά παραδείγματα τους Σφακιανούς πλοιοκτήτες και τον ενθουσιώδη Καστρινό Μιχ. Σεμερτζάκη, που είχε αναπτύξει επιχειρηματικές δραστηριότητες στην Αλεξάνδρεια και που, δυστυχώς, δολοφονήθηκε από Έλληνες με εντολή του Αρμιοστή Αφεντούλη για ακατανόητους λόγους. Η επανάσταση, επομένως, μπορεί να ξεκίνησε από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, είχε όμως κοινό στόχο την απελευθέρωση από τους Τούρκους. «Οι κάτοικοι της νήσου Κρήτης, πλήρεις από υψηλόν και ευγενές της ελευθερίας αίσθημα, έλαβον τα όπλα κατά της οθωμανικής τυραννίας» γράφει το συγκινητικό κείμενο της πρώτης επίσημης προκήρυξης του αγώνα, στις 14 Ιουνίου του 1821.

Αδυνατώντας να κατανοήσει τους λόγους για τους οποίους είχε μείνει η Κρήτη εκτός ορίων του νεοελληνικού κράτους το «Συμβούλιον των Κρητών» απέστειλε έκκληση προς τους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων ζητώντας δικαιοσύνη (Ιούνιος 1830). Ήταν ένα ακόμη δραματικό κείμενο που καταμαρτυρούσε τις συνθήκες οι οποίες επικρατούσαν στην Κρήτη καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής, μη παραλείποντας να τονίσει την αγριότητα των Γενιτσάρων:

«Οι Τούρκοι της Κρήτης, εξοχώτατοι Πρέσβεις, δεν είναι ως των άλλων μερών της Ελλάδος. Εν τη νήσω ταύτη είχαν κατά δυστυχίαν την έδραν της μάλλον απεριορίστως η επιτακέφαλος Ύδρα της τυραννίας...». Το ίδιο επιχείρημα επανέλαβαν οι Κρήτες πολλές φορές, σε διαμαρτυρίες, εκκλήσεις και υπομνήματα: «Γνωρίζετε, συνάδελφοι Έλληνες, σεις παρά πάντας τους άλλους, αν υπήρξε τυραννία εις τον κόσμον ως η ειδική μας. Γνωρίζετε πόσους φόνους, πόσας θυσίας και πόσα ανήκουστα δεινά υπεφέραμεν πριν του αγώνος μας [του 1821]. Γνωρίζετε την ξεχωριστήν καθ' ημών θηριωδίαν των Τούρκων της Κρήτης...» είχαν σημειώσει και στην προκήρυξη προς τον ελληνικό λαό.

Όπως είναι γνωστό, πρώτος βασιλιάς της Ελλάδας είχε επιλεγεί ο πρίγκιπας Λεοπόλδος Α', του Sachsen Goburg und Gotha, ο οποίος όμως διαφώνησε με τη μη ένταξη της Κρήτης στον εθνικό κορμό και δεν αποδέχτηκε τον θρόνο. Σ' αυτόν απευθύνθηκε πρώτα το «Κρητικόν Συμβούλιον» (10 Απριλίου 1830) με μια συγκινητική επιστολή που διεκτραγωδούσε όσα είχε υποστεί ο κρητικός λαός πριν και κατά τη διάρκεια της επανάστασης: «Η εξόντωσις λαού

Η πολιορκία του Αρκαδίου το 1866. Ξυλογραφία από το αγγλικό περιοδικό *The Illustrated London News*.

ολοκλήρου επλυσίαζεν εις το τέλος της, αφού μάλιστα η σάλπιγξ της ελευθερίας ήχησεν, εάν δεν επρολάβανον να σώσωσιν εαυτούς διά των όπλων, ότι είδον χιλιάδας συναδέλφους διά μιας κατασφαζομένους ως κτήνη ένδον και περίξ των φρουρίων, ότε είδεν ο αδελφός τον αδελφόν, ο πατήρ των υιών και ο υίός τον πατέρα, τέλος ότε είδον τους Αρχιερείς των και όλον τον ιερόν κλήρον κυλιωμένους άπαντας εις αίματα, θυσιαζομένους σκληρότατα».

«Εδώ είναι η Κρήτη, η βασιλεία του Μίνως»

Οι επιστολές αυτές και οι προκηρύξεις δεν αποτελούν μονάχα σπαρακτικές κραυγές που αποπνέουν πίκρα και απογοήτευση, δηλώνοντας ταυτόχρονα και την απόφαση για συνέχιση του αγώνα, αλλά παρέχουν και σημαντικές πληροφορίες που μας επιτρέπουν να αναζητήσουμε το ιδεολογικό στίγμα του σχεδόν δεκαετούς αγώνα, καθώς και τις διεργασίες σχηματισμού εθνικής ταυτότητας. Σε μιαν από αυτές οι Κρήτες του 1830 προσπαθούν να συνδέσουν το παρόν με το μακρινό παρελθόν του νησιού τους. Να τι γράφουν:

«Εδώ είναι η Κρήτη, η βασιλεία του Μίνως, ήτις έδωκε τους πρώτους θεσμούς και νόμους, πολλές επιστήμας και τέχνας, ακόμη και αυτήν την ναυτικήν και πολεμικήν εις την Ελλάδα, την μητέρα των Φώτων. Διετήρησε υπό το ελληνικόν όνομα τα τέκνα της υπέρ τας τρεις χιλιάδας έτη, τα οποία εγκαταλειφθέντα ήδη από τους συναδέλφους των χριστιανούς, ύστερον από δέκα ετών αδιάκοπον εξολοθρευτικόν πόλεμον διά να απαλλαχθώσι της φρικτής τυραννίας, έγιναν ελεεινά θύματα της ωμότητας των απανθρώπων Τούρκων».

Οι «συγκροτούντες το Συμβούλιον αντιπρόσωποι των επαρχιών της Κρήτης» κάνουν λόγο για την Ελλάδα των Φώτων και αναφέρονται στην ελληνική γλώσσα, στους θεσμούς και στους νόμους, ξεκινώντας από τα προϊστορικά χρόνια σε μια περίοδο που οι γνώσεις γι' αυτά ήταν εξαιρετικά περιορισμένες· ούτε οι πηγές είχαν μελετηθεί συστηματικά, ούτε ανασκαφές

Πρωτοσέλιδη απεικόνιση των μαχών στην Κρήτη του 1897. Λιθογραφία στην ιταλική εφημερίδα *La Tribuna Illustrata della Domenica*.

γές για την επανάσταση του 1821 στην Κρήτη: «Τα άσματα του Φεραίου περί ελευθερίας ήσαν καθ' άπασαν την Ελλάδα τα πρώτα εφόδια της εγέρσεώς της· με ταύτα ενεθουσίαζε και ανερρίπιζε το φιλοπόλεμον των Κρητών ο εύφωνος Στέφανος Χάλης, κρούων εν Θερίσω την φόρμιγγά του». Εκπληκτική εικόνα που νομίζω πως δεν έχει προσεχθεί όσο θα έπρεπε. Οι στίχοι του Ρήγα (του επιφανέστερου, σύμφωνα με τον Πασχάλη Κιτρομηνίδη, εκφραστή της νέας αντίληψης της πολιτικής πράξης και διερμηνευτή του ριζοσπαστικού Διαφωτισμού), τραγουδιούνται στα βουνά της Κρήτης και μάλιστα από μια σημαντική μορφή του αγώνα, τον πολεμιστή, ποιητή και μουσικό Στέφανο Χάλη, μυημένο ήδη στη Φιλική Εταιρεία, που εκφρασμένος της στόχος υπήρξε η εκ θεμελίων ανατροπή του απολυταρχισμού του οθωμανικού καθεστώτος. Αναμφίβολα, ο Στέφανος υπήρξε πρωτοπόρος, αφού χρησιμοποίησε την τέχνη, τη μουσική και το τραγούδι προκειμένου να μεταφέρει στους ορεισίβιους συμπατριώτες του τα νάματα μιας νέας εποχής και να συμβάλει με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο στο ξύπνημα της εθνικής συνείδησης.

«Πού δε ο μόλυβδος και ο χάρτης;»

Πολύς λόγος γινόταν παλαιότερα για τη συμμετοχή ή μη της Κρήτης στην Ελληνική Επανάσταση. Ασφαλώς, η επίσημη ιστοριογραφία μας είχε παρακάμψει ή και αγνοήσει τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν στο νησί από τις αρχές του καλοκαιριού του 1821. Ο Σπυρίδων Τρικούπης εξαπέλυσε μομφές εναντίον των Κρητικών τονίζοντας ότι «αν και εξηκολούθη η επανάστασις καθ' όλην την Ελλάδα και διεδόθη εις τον Αιγαίον και πλοία ενεφανίζοντο με ελληνικήν σημαίαν εις τα παράλια της Κρήτης, οι κάτοικοι αυτής και επί των πεδινών και

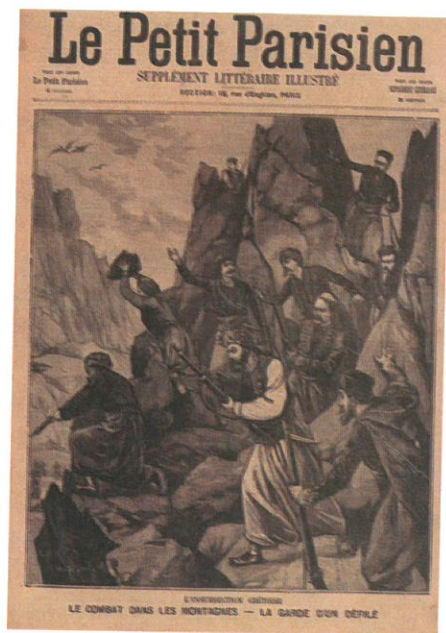
είχαν γίνει, ούτε και είχε αποκαλυφθεί ο λαμπερός πολιτισμός που αργότερα ονομάστηκε μινωικός. Επικαλούμενοι οι Κρήτες την αρχαιότητα, δημιουργούσαν έναν ιδεατό κρίκο που συνέδεε τις εποχές και παρείχε την αίσθηση της διαφορετικότητας από τους κατακτητές τους, νομιμοποιώντας παράλληλα το αίτημα για ένταξη στο εθνικό κράτος. Καθόλου τυχαίο δεν είναι που αρχίζουν να δίνουν στα παιδιά τους αρχαία ονόματα και να στρέφονται συστηματικά στην αναζήτηση του ιστορικού παρελθόντος. Αυτήν ακριβώς την εποχή το διοικητικό κέντρο του νησιού, το Μεγάλο Κάστρο, ο Χάνδακας των Ενετών, παίρνει το όνομα Ηράκλειον, ανασύροντας από τη λήθη την αρχαία ονομασία της πόλης (Στράβων Χ, 476, 7). Ακόμη και η γλώσσα στην οποία γράφονται αυτά τα κείμενα ανακαλεί γλωσσικές μορφές του παρελθόντος.

Ας προσέξουμε, όμως, και μιαν ακόμη μαρτυρία. Μας έρχεται από τον σημαντικότερο απομνημονευματογράφο της εποχής, τον αγωνιστή Καλλίνικο Κριτοβουλίδη, από τις βασικότερες πη-

οι επί των ορεινών δεν εσείσθησαν παντάπασιν· οι δε αρχιερείς κατέβαλον πάσαν φροντίδα εις διατήρησιν της πουχίας καθ' όλην την νήσον εκδώσαντες εγκυκλίους προς τους υπό την ποιμαντορίαν των». Οι άδικες αυτές κατηγορίες προκάλεσαν την αντίδραση των Κρητών, με πρώτο τον Κριτοβουλίδη: «Τα πολεμοφόδιά των ήσαν κατ' αρχάς τεσσαράκοντα βαρελάκια πυρίτιδος, ήτοι οκάδες 360. Πού δε ο μόλυβδος και ο χάρτις; Τα βιβλία των εκκλησιών, τα βαρίδια των στατήρων, και ό,τι έτερον του είδους τούτου ευρίσκετο πρόχειρον, εχρησίμευσαν δια την κατασκευήν χαρτιουσιών ή φυσιγγίων».

Δεν αντέχει ασφαλώς σε κριτική η αναφορά του Τρικούπη. Θα αρκούσε μονάχα μια ματιά στις πρώτες ημέρες της επανάστασης για να κατανοήσει κανείς ότι όχι μόνον δεν έμειναν απαθείς οι Κρήτες, όχι μόνον δεν φρόντισε η εκκλησιαστική ιεραρχία τους να διατηρήσει πουχία, αλλά πλήρωσαν ακριβό τίμημα. Στις 24 Ιουνίου του 1821, όταν έφτασε στο Μεγάλο Κάστρο η είδηση για τον σπκωμό και τις σφαγές σε άλλες περιοχές, ξεσπκώθηκε ο τουρκικός όχλος, λεπλάτισε ό,τι βρήκε μπροστά του, κατέσφαξε 800 χριστιανούς, τον Μπτροπολίτη, πέντε Επισκόπους και όσους Ηγουμενούς μοναστηριών είχαν συναχτεί εκείνη τη μέρα στην πόλη με εντολή του Πασά. 1200 όπλα είχαν όλα κι όλα οι Κρητικοί στις παραμονές του αγώνα κι απ' αυτά τα 800 ανήκαν σε Σφακιανούς.

Με θυσίες, αγώνες, ολοκαυτώματα, αλλά και πολλές διακυμάνσεις η επανάσταση διατηρήθηκε για ολόκληρη τη δεκαετία του 1820. Την άνοιξη του 1824 φαινόταν να εκπνέει. Η πρωτοφανής τουρκική κινητοποίηση και η έλευση των αιγυπτιακών στρατευμάτων, που προκάλεσαν άφата δεινά στον τοπικό πληθυσμό, είχαν επιφέρει μεγάλα πλήγματα στον αγώνα. Οι μικρές σπίθες, όμως, που παρέμεναν ζωντανές και η αποφασιστικότητα των Κρητικών την αναζωπύρωσαν λίγους μήνες μετά, πρωτίτως στις δυτικές επαρχίες, με επίκεντρο τη Γραμβούσα. Η καθολική αναζωπύρωσή της παρατηρείται το 1827, όταν εξαπλώνεται ξανά σε κάθε γωνιά του νησιού. Ήταν η εποχή που είχαν αρχίσει να πληθαίνουν οι συζητήσεις για οριστική λύση του ελληνικού ζητήματος. Αρχικά η Κρήτη βρισκόταν μέσα στα όρια του πρώτου ασταθούς ελληνικού κράτους με κυβερνήτη τον Καποδίστρια, αλλά οι αποφάσεις των ισχυρών την άφησαν έξω κατά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου στις 3 Φεβρουαρίου 1830. Η εξαίρεση αυτή επεβλήθη από την αγγλική διπλωματία που, σύμφωνα με τον Θεοχάρη Δετοράκη, παρέμενε «σταθερά εχθρική στο ζήτημα της κρητικής ελευθερίας». Η πικρία των Κρητικών γι' αυτήν την εξαίρεση έγινε ακόμη πιο έντονη επειδή την ίδια περίοδο είχαν σχεδόν ελευθερώσει το νησί τους.

Μάχες στα βουνά της Κρήτης. Ο Γάλλος καλλιτέχνης απεικονίζει ακόμη και γυναίκες να πολεμούν εκτοξεύοντας πέτρες. Ξυλογραφία από τη γαλλική εφημερίδα *Le Petit Parisien*.

Η περίοδος της «εσπιλωμένης δουλείας»

Μετά τη λήξη της επανάστασης η Κρήτη βρέθηκε στα χέρια του αντιβασιλέα της Αιγύπτου Μωχάμεντ Άλυ, του γνωστού Μεχμέτ Αλή των σχολικών μας εγχειριδίων. Ήταν το αντάλλαγμα που του πρόσφερε ο Σουλτάνος για την προθυμία του να στείλει αιγυπτιακό στρατό σε επαναστατημένες περιοχές της Αυτοκρατορίας, στην Πελοπόννησο και την Κρήτη. Ευφυής και διορατικός, ο ισχυρός άνδρας της Αιγύπτου είδε την παραχώρηση σαν μια μεγάλη στρατηγική ευκαιρία και προσπάθησε να δημιουργήσει προϋποθέσεις για μόνιμη κατοχή του νησιού. Για τους Κρητικούς, όμως, δεν άλλαξε τίποτα. Μια καινούργια περίοδος δουλείας («εσπιλωμένης» κατά τον Βασίλειο Ψιλάκη) διαδεχόταν την προηγούμενη. Πολιτικός διοικητής ορίστηκε ο Μουσταφά Νεϊλή Πασάς, ο επιλεγόμενος Γκιριτλής (Κρητικός), παλιός γνώριμος του νησιού, διοικητικό στέλεχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Για να υλοποιήσει το φιλόδοξο πρόγραμμα δημοσίων έργων που σχεδίαζε προκειμένου να αλλάξει τη φυσιογνωμία του νησιού, ο Μωχάμεντ Άλυ επέβαλε βαρύτατη φορολογία, δυσβάστακτη για τους πέννιες κατοίκους. Τον Σεπτέμβριο του 1833 συγκεντρώθηκαν 7.000 άοπλοι Κρήτες στις Μουρνιές Κυδωνίας προκειμένου να διαμαρτυρηθούν. Ήταν το πρώτο κίνημα που σημειώθηκε μετά το τέλος της μεγάλης επανάστασης, η πρώτη αντίδραση - προοίμιο ίσως των όσων επρόκειτο να συμβούν κατά τις επόμενες δεκαετίες.

Οργισμένος ο Αντιβασιλέας της Αιγύπτου στέλνει ιππικό στις Μουρνιές. Ο Άγγλος πρόξενος οπεύδει, συνοδευόμενος από ναύαρχο του βρετανικού ναυτικού. Συμβουλευεί τους πρωτεργάτες να ζητήσουν την αγγλική προστασία προκειμένου να σώσουν τα κεφάλια τους, κι εκείνοι αρνούνται.

Η επόμενη μέρα έμελλε να είναι μια από τις τραγικότερες αυτής της περιόδου. Σε κάθε δέντρο του χωριού, σε κάθε μουριά, ήταν κρεμασμένοι κι από ένας Κρητικός, 41 συνολικά. Οι απώλειες, όμως, ήταν μεγαλύτερες. Ο αιγυπτιακός στρατός ήταν αποφασισμένος να δείξει την πυγμή του σ' έναν αποδεκατισμένο πληθυσμό, σε ανθρώπους που πολεμούσαν για μιαν ολόκληρη δεκαετία.

Νέες επαναστάσεις

Δέκα χρόνια κράτησε η αιγυπτιακή κυριαρχία. Με τη συνθήκη που υπογράφηκε στο Λονδίνο (3 Ιουλίου 1841) η Κρήτη επιστρέφει και πάλι στα χέρια του Σουλτάνου, όπου και θα παραμείνει μέχρι το τέλος του αιώνα. Διοικητής συνεχίζει να είναι ο ίδιος, ο Μουσταφά Νεϊλή. Πριν ακόμη υπογραφεί η συνθήκη του Λονδίνου είχε εκδηλωθεί καινούργια επανάσταση. Ξεκίνησε στις 22 Φεβρουαρίου και κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η οργανωτική δομή. Ξέσπασε ταυτόχρονα σε όλο το νησί και δεν ήταν άσχετη με τα επαναστατικά κινήματα που είχαν εκδηλωθεί εκείνη την περίοδο σε άλλες οθωμανοκρατούμενες περιοχές (Θεσσαλία, Μακεδονία). Η ελληνική Κυβέρνηση, όμως, αδυνατούσε να την υποστηρίξει. Ήταν λίγο πριν διατυπωθεί η Μεγάλη Ιδέα από τον Κωλέτη.

Η επόμενη επανάσταση των Κρητικών ξέσπασε το 1858. Διοικητής του νησιού ήταν πλέον ο φιλόδοξος Βελή Πασάς, γιος του Μουσταφά, ένας άνθρωπος που θεωρήθηκε ότι διακατεχόταν από προοδευτικές ιδέες και συμπάθεια προς τους χριστιανούς της Κρήτης, καθότι η μητέρα του ήταν χριστιανή. Οι προσδοκίες των Κρητών διαψεύστηκαν γρήγορα, παρά το γεγονός ότι με τη λήξη του Ρωσοτουρκικού (Κριμαϊκού) πολέμου, ο Σουλτάνος είχε

υποχρεωθεί να εκδώσει το Χάτι Χουμαγιούν (1856), διάταγμα με το οποίο εγγυόταν την ανεξιθροκία, την ελευθερία και το δικαίωμα της ιδιοκτησίας για όλους τους υπηκόους του.

Η αντίδραση των Κρητών στην πολιτική του Βελή υπήρξε έντονη. Τον Απρίλιο του 1858 ξέσπασε η επανάσταση στα Μπουτσουνάρια των Χανίων. Έληξε μετά την απομάκρυνση του Διοικητή και την παραχώρηση περισσότερων προνομίων στους χριστιανούς κατοίκους του νησιού. Ένα απ' αυτά ήταν το δικαίωμα της οπλοφορίας, που ως τότε το είχαν μονάχα οι μουσουλμάνοι.

Ο Μεγάλος Σηκωμός

Καθώς περνούν τα χρόνια το τοπίο στην Κρήτη αλλάζει. Η δύναμη του μουσουλμανικού στοιχείου συρρικνώνεται και αναδεικνύονται νέες οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις ανάμεσα στους χριστιανούς του νησιού. Σταδιακά οι μουσουλμάνοι εγκαταλείπουν την ύπαιθρο και κλείνονται στα κάστρα των μεγάλων πόλεων. Την περίοδο αυτήν σημειώνεται μια περίεργη διπλωματική κίνηση με κύριο χαρακτηριστικό της την εντονότερη ανάμιξη της Αγγλίας στο Κρητικό Ζήτημα. Από κύκλους εντός και εκτός του νησιού προωθείται η ιδέα ξεχωριστού νησιωτικού κράτους υπό βρετανική προστασία (Κίνημα των Αντεπαναστατών). Παράλληλα εκδηλώνεται και άλλη κίνηση που αποσκοπούσε στην αλλαγή δόγματος. Η λατινική προπαγάνδα διεκκήρυτε ότι όσοι προσχωρούσαν στον Καθολικισμό θα θεωρούνταν πολίτες ευρωπαϊκών κρατών, κυρίως της Γαλλίας, και θα προστατεύονταν από τις τουρκικές

Λιθογραφία με θέμα την απελευθέρωση της Κρήτης. Ένας Κρητικός σπάει τις αλυσίδες με βαριά. Αριστερά, πάνω στην πρόσοψη της πύλης, αναγράφονται οι επαναστάσεις από το 1770 μέχρι το 1897.

αυθαιρεσίες. Και οι δυο αυτές υποθέσεις ταλάνισαν για κάποιο χρονικό διάστημα το νησί κι έορβσαν μετά τις γρήγορες αντιδράσεις των ντόπιων πολιτικών δυνάμεων και της τοπικής Εκκλησίας.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες η Κρήτη άρχισε πάλι ν' ανασκουμπώνεται... Η μεγάλη Επανάσταση του 1866-1869 μόνο μ' εκείνην του 1821 μπορεί να συγκριθεί: άφησε πάλι το νησί γεμάτο ερείπια. Αποκορύφωμα του αγώνα η εθελουσία του Αρκαδίου. Εκατοντάδες τα θύματα, 600 περίπου γυναικόπαιδα και 300 μαχητές. Το ολοκαύτωμα σμηματοδοτεί ένα ξέσπασμα φιλοκρητισμού σε όλον τον κόσμο. Ο κρότος της έκρηξης ξυπνά πρωτίστως την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη.

Ο επίλογος...

Ο επίλογος σε τούτη τη σύντομη αναδρομή στον Αιώνα των Επαναστάσεων δεν μπορεί παρά να είναι ίδιος με τον πρόλογο: «Ημείς δεν ευρίσκομεν αλλού την σωτηρίαν μας παρά εις τα όπλα και εις αυτόν τον έντιμον θάνατον». Είναι το απόσπασμα από την προκήρυξη του 1830. Μοιάζει προφητικό, θα μπορούσε να θεωρηθεί, όμως, ως ομολογία της απόφασης των Κρητών της εποχής, που γνώριζαν ότι ούτε οι ίδιοι, ούτε τα παιδιά, ούτε τα εγγόνια τους επρόκειτο να εγκαταλείψουν τον αγώνα. Πέντε απανωτές επαναστάσεις ξέσπασαν από το 1869, έτος της άδοξης λήξης του Μεγάλου Σηκωμού, μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα: το 1878, το 1889, το 1892 (περιορισμένης κλίμακας στα Σφακιά), το 1895 και το 1897-1898. Η δικαίωση ήρθε, δυστυχώς, μετά από καινούργιες συμφορές, όπως ήταν οι σφαγές των Χανίων τον Μάη του 1896, της Πεδιάδας τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, και τα τραγικά γεγονότα του Ηρακλείου στις 25 Αυγούστου του 1898.

Η περίοδος της Κρητικής Πολιτείας, του ημιαυτόνομου κράτους που ιδρύθηκε το 1898, θεωρήθηκε από τους Κρητικούς σαν αρραβώνας με την Ελλάδα. Λίγα χρόνια μετά, το 1913, η Κρήτη αποτελούσε και επισήμως τμήμα της ελληνικής επικράτειας.

Η πρώτη εκατονταετηρίδα από την έναρξη της Επανάστασης βρήκε την Ελλάδα μπροστά σε μεγάλες προκλήσεις. Ο ελληνικός στρατός βρισκόταν στη Μικρασία, ο δημιουργός της Ελλάδας των «πέντε θαλασσών και των δύο ηπείρων», ο Ελευθέριος Βενιζέλος, είχε χάσει τις εκλογές του 1920 και, παρά τις όποιες στρατιωτικές επιτυχίες (κατάληψη Κιουτάχειας και Εσκή Σεχίρ το καλοκαίρι του 1921), η ανησυχία για τις εξελίξεις ήταν έκδηλη. Κάτω από συνθήκες πολέμου ήταν αδύνατο να γίνει σοβαρή συζήτηση για τον εορτασμό της μεγάλης επετείου. Ακολούθησε η μικρασιατική τραγωδία, η προσπάθεια επούλωσης των πληγών του έθνους και το 1930 αποφασίστηκε να εορταστεί, αντί για την επέτειο της επανάστασης, η πρώτη εκατονταετηρίδα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Όπως είναι φυσικό, η Κρήτη είπε το δικό της παρών στις εκδηλώσεις που έγιναν σε όλη τη χώρα, ένα από τα πιο δυναμικά που ακούστηκαν τότε. Και ήταν δυναμικό επειδή το συνόδευαν ιδέες και πράξεις. Τότε αποφασίστηκε να ιδρυθεί το Ηρώον σε κεντρικό σημείο του Ηρακλείου και μέσα σ' αυτό να διαφυλαχθούν τα κειμήλια του '21, τα κειμήλια του '66, τα όπλα και τα ενθυμήματα των Κρητικών Επαναστάσεων. Και μαζεύτηκαν. Κι έγιναν γιορτές, κι εκφωνήθηκαν λόγοι. Και παραβρέθηκαν οι μπαρουτοκαπνισμένοι αγωνιστές που ζούσαν ακόμη. Αν ρωτήσει κάποιος πού βρίσκονται σήμερα όλα αυτά, δεν θα βρεθεί κανείς να του δώσει απάντηση...

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ